

Sociology of Education

Identification and Evaluation of Components of Spiritual Education Based on the Fundamental Transformation Document of Education

Khaled Alipour¹, Fatemeh Ahmadbeigi²*, Fahimeh Ansarian³, Mahshid Izadi³

1. Department of Philosophy of Education, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. Department of Educational Sciences, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
3. Department of Education and Counseling, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

❖ Corresponding Author Email: fahmadbeigi@yahoo.com

Research Paper

Receive: 2024/06/08
Accept: 2024/08/07
Published: 2024/12/11

Keywords:

Educational efficiency, Total Quality Management (TQM), efficiency evaluation.

Article Cite:

Alipour KH, Ahmadbeigi F, Ansarian F, Izadi M. (2024). Identification and Evaluation of Components of Spiritual Education Based on the Fundamental Transformation Document of Education, *Sociology of Education*. 10(2): 419-429.

Abstract

Purpose: This study aimed to identify and evaluate the components of spiritual education based on the Fundamental Reform Document of Education.

Methodology: This research was applied in terms of purpose and exploratory mixed (qualitative-quantitative) in terms of data. In the qualitative section, the statistical population included all relevant resources (books, articles, and theses) as well as experts in education and school administrators, with 20 individuals selected through purposive non-random sampling. In the quantitative section, the statistical population included 357 teachers from a total of 5100 secondary school teachers in Kurdistan, selected using stratified random sampling. Data were collected through interviews and researcher-made and standardized questionnaires, and data analysis was performed using descriptive and inferential statistical methods.

Findings: The results revealed that the identified components of spiritual education included cognitive, emotional, and behavioral education, while the factors affecting spiritual education included the values and ethical norms of society, policy-making and planning in the educational system, teachers, and the curriculum. Statistical analyses showed that these components and factors were of appropriate validity.

Conclusion: Based on the results, spiritual education based on the Fundamental Reform Document of Education is significantly influenced by various components, including cognitive, emotional, and behavioral education, as well as factors such as the values and ethical norms of society, policy-making, and the roles of teachers and the curriculum. All these factors can contribute to improving the process of spiritual education in the educational system.

<https://doi.org/10.22034/ijes.2024.2036463.1595>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

جامعه‌شناسی آموزش و پرورش

شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

خالد علی پور^۱ ID، فاطمه احمدیگی^۲ ID*، فهیمه انصاریان^۳ ID، مهشید ایزدی^۳ ID

۱. گروه فلسفه تعلیم و تربیت، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. گروه علوم تربیتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

۳. گروه تربیت و مشاوره، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

✦ ایمیل نویسنده مسئول: fahmadbeigi@yahoo.com

چکیده	مقاله تحقیقاتی
<p>هدف: این پژوهش با هدف شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش انجام شده است.</p> <p>روش‌شناسی: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر داده‌ها، آمیخته اکتشافی (کیفی- کمی) بود. در بخش کیفی، جامعه آماری شامل کلیه منابع مرتبط (کتاب، مقالات و پایان‌نامه‌ها) و خبرگان آموزش و پرورش بود که ۲۰ نفر به صورت نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند انتخاب شدند. در بخش کمی، جامعه آماری معلمان مدارس متوسطه استان کردستان شامل ۳۵۷ نفر از ۵۱۰۰ معلم بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه‌های محقق ساخته و استاندارد گردآوری شد و تحلیل داده‌ها با استفاده از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی انجام گرفت.</p> <p>یافته‌ها: نتایج نشان داد که مؤلفه‌های تربیت معنوی شامل تربیت شناختی، تربیت عاطفی و تربیت رفتاری بوده و عوامل مؤثر بر تربیت معنوی شامل ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در نظام آموزشی، معلم و برنامه درسی می‌باشند. تحلیل‌های آماری نشان داد که این مؤلفه‌ها و عوامل مؤثر از اعتبار مناسبی برخوردارند.</p> <p>نتیجه‌گیری: بر اساس نتایج پژوهش، تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به‌طور معناداری تحت تأثیر مؤلفه‌های مختلفی از جمله تربیت شناختی، عاطفی و رفتاری و عوامل مؤثر چون ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه، سیاست‌گذاری‌ها و نقش معلم و برنامه درسی قرار دارد که همه این موارد می‌توانند به بهبود فرآیند تربیت معنوی در نظام آموزشی کمک کنند.</p>	<p>دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۹</p> <p>پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۷</p> <p>انتشار: ۱۴۰۳/۰۹/۲۱</p> <p>واژگان کلیدی: تربیت معنوی، سند تحول بنیادین، آموزش و پرورش.</p> <p>استناد مقاله: علی پور خ، احمدیگی ف، انصاریان ف، ایزدی م. (۱۴۰۳). شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۰(۲): ۴۱۹-۴۲۹.</p>

<https://doi.org/10.22034/ijes.2024.2036463.1595>

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.23221445.1401.15.1.1.0>

Creative Commons: CC BY 4.0

مقدمه

یکی از مسائل مهمی که رقابت‌پذیری^۱ را در سازمان‌های امروزی بهبود می‌بخشد، معنویت^۲ است. امروزه معنویت، مسئله مهمی است که ضرورت توجه به آن به‌وسیله صاحب‌نظران و اندیشمندان دین هم مطرح شده است (Kadirov, 2021). پالوتزیان و پارک (۲۰۲۱) معتقدند، معنویت به این مربوط است که چگونه مردم در باطن، صاحب اعتقادات سنتی درباره خدا، انسان، خلقت و رابطه متقابل آن‌ها می‌شوند و آنگاه این اعتقادات را در عبادت، در ارزش‌های اساسی و در چگونگی زندگی نشان می‌دهند (Paloutzian & Park, 2021).

سیمز در سال ۱۹۹۴ معنویت را به ۵ حوزه تقسیم می‌کند و معتقد است که معنویت شامل معنای زندگی^۳ یا آنچه انسان برایش زندگی می‌کند، ارتباط درونی انسان با محیط پیرامون^۴، کلیت و انسجام در وجود^۵، اخلاق^۶ و آگاهی از خداوند^۷ معنویت می‌تواند چارچوبی برای تصمیم‌گیری باشد. چارچوبی که در آن تمام مشکلات، اضطراب‌ها، ترس‌ها و نیازهای خود را معنا بخشیم و با آن رویکرد به مسئله نگاه کنیم. در این چارچوب همه انسان‌ها به‌صرف انسان بودن، حق اشتباه دارند، چون کامل نیستند و نیز به‌اندازه‌ای قوی نیستند که بتوانند خود را در جهت مطلوب تغییر دهند و تنها خداوند است که از هر نظر توانمند و قوی و آگاه به سود و زیان بر است (Asghari & Hosseini Mehrabadi, 2024; Sodiqov, 2020).

معنویت به همان سرعتی که در طول چند قرن اخیر از اذهان روشنفکران و اندیشمندان مرکزی رخت بر بسته بود، به همان سرعت نیز در حال بازگشت است. ضرورت گرایش به معنویت به‌عنوان گرایشی نو در عرصه‌های فرهنگی و تربیتی تمام کشورها بیش از عرصه‌های دیگر به چشم می‌خورد. به‌بیان دیگر، پیوند دادن نیاز معنوی آموزشی و پرورشی با سایر تحولاتی که در این سیاره رخ می‌دهد، اهمیت به‌سزایی دارد (Kadirov, 2021; Shoghi et al., 2023).

آموزش و پرورش مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت رسمی عمومی، متولی فرآیند آموزش و پرورش در همه زمینه‌ها، قوام‌بخش فرهنگ عمومی و تعالی‌بخش جامعه اسلامی بر اساس نظام معیار اسلامی، با مشارکت خانواده، نهادها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی است و مأموریت دارد با تأکید بر شایستگی‌های پایه، زمینه دستیابی دانش‌آموزان لازم‌التعلیم را به مراتبی از حیات طیبه در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و جهانی را به‌صورت نظام‌مند، همگانی، عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخش برساند. انجام این مهم، نقش زیرساختی در نظام تعلیم و تربیت رسمی خواهد داشت. آموزش و پرورش، همان گسترش نگرش و دانش، مهارت و الگوهای رفتاری موردنیاز یک فرد برای انجام عملکرد مناسب در یک شغل معین است (Niknam & Naseri, 2020).

بررسی مفهوم معنویت از دیدگاه متخصصان آموزش و پرورش نشان می‌دهد که معنویت، جوهر و اساس انسانیت و زمینه عالی آدمیت و مستعد رشد و توسعه است (Shavkatovna, 2021). در آموزش و پرورش معنوی آموزش به‌وسیله روح است نه درباره آن. تولد معنویت با اجرای برنامه درسی معنوی صورت می‌گیرد. آموزش معنوی توسعه ظرفیت‌ها، صلاحیت‌های درونی و بیرونی، بودن و به کمال رسیدن است. احساس بودن و وجود، ناشی از آموزش و پرورش معنوی است که به زندگی و حیات معنا می‌بخشد (Sodiqov, 2020).

ویژگی‌های مدارس که تربیت معنوی در آن جریان دارد شامل، کسب فضایل اخلاقی از جمله ایمان، تقوا، تولی و تبری، عمل صالح، خودباوری، مجاهدت، ظلم‌ستیزی، علم، حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، صداقت، ایثار و فداکاری همراه با توجه به سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده، وطن‌دوستی و افتخار به ارزش‌های اصیل و ماندگار اسلامی - ایرانی، مسئولیت‌پذیری همه‌جانبه، مشارکت اجتماعی، داشتن روحیه جمعی و کسب شایستگی‌های عمومی و مهارتی، زمینه‌ساز کار و کارآفرینی، ارتقای انواع و مراتب عقلانیت است. در واقع، در همه زمینه‌های تعلیم و تربیت به صورتی جامع، یکپارچه و متوازن، ارج نهادن به دستاوردهای علمی و تجربه‌های بشری در چارچوب معیارهای اسلامی برای دستیابی به مرجعیت علمی جهان انجام می‌پذیرد. از دیگر عوامل بیرونی اثرگذار بر تربیت معنوی، خانواده است (Fazlollahi & Maleki, 2017).

1 - Competitiveness

2 - Spirituality

3 - Life meaning

4 - Intrnal relationship with envionment

5 - totality and coherence

6 - Moality

7 - Awareness of God

رسانه‌ها از عوامل بیرونی تأثیرگذار بر تربیت معنوی می‌باشند. یکی از ابزارهای مؤثر و مفید در شناساندن ارزش‌ها و هنجارهای جامعه رسانه است. یکی از نیازهای این قرن تعلیم و تربیتی است که فراگیران را برای رویارویی با چالش‌های مختلف و غیرقابل‌پیش‌بینی آماده می‌سازد در این میان باید افراد را به مطالعه عادت داد و خانواده‌ها با کمک به عزت‌نفس و محبت به فرزندان خود آن‌ها را برای زندگی بهتر کمک کنند (Ghorbani & Aflaki Fard, 2014). در این راستا، فدورو (۲۰۱۵)، در پژوهش خود به نقش مهم رسانه‌ها در ایجاد افکار مذهبی و ضد مذهبی اشاره می‌کند (Fedorov, 2015). کینگ (۲۰۱۵)، در پژوهش خود نقش تکنولوژی و فضای مجازی را در بسط و گسترش تربیت معنوی در سراسر جهان مؤثر می‌داند (King, 2015).

از عوامل درونی تأثیرگذار بر تربیت معنوی، معلم است، نباید از نقش مهم و اساسی معلم که در واقع گرداننده و فرا دهنده آموزش معنوی است، غافل شد. بر اساس سند تحول بنیادین، دیگر عامل درونی مهم اثرگذار بر تربیت معنوی، برنامه درسی است. برنامه‌های درسی نظام‌های آموزش و پرورش، می‌تواند بهترین موقعیت را برای رشد و توسعه معنویت در افراد فراهم سازد. برنامه درسی قلب نظام آموزشی است که می‌تواند زمینه، فرصت‌های مناسب، محتوا و نیز روش‌های مفیدی را برای پرورش و اعتلای وجود همه‌جانبه افراد تدارک کند. علاوه بر این، دلیل دیگر اقبال نسبت به برنامه درسی معنوی به نظریات صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی برمی‌گردد. عامل مهم دیگر مؤثر بر تربیت معنوی، بر اساس سند تحول بنیادین، فضای فیزیکی و محیط بصری مدارس است. فضای فیزیکی می‌تواند باعث رغبت و تمایل دانش‌آموزان و ارزش‌های معنوی باشد (Bezi et al., 2024; Kafshchian Moghadam et al., 2024; Mirshamsi et al., 2024; Qorchiian & Shoghi, 2015).

با توجه به اهمیت این موضوع بر این اساس، پژوهش حاضر بر آن است تا با شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول کمک کند. لذا این پژوهش درصدد پاسخگویی به این سوال است که مؤلفه‌های تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش کدامند و چگونه ارزیابی می‌شوند؟

روش شناسایی

این پژوهش از نظر هدف کاربردی، از نظر داده، آمیخته از نوع اکتشافی (کیفی - کمی) است که ضمن عنایت به خبرگان این حوزه، به شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مبادرت ورزیده است. از نظر نحوه اجراء، پیمایشی - مقطعی است که در دو مرحله کیفی و کمی به گردآوری داده‌های اطلاعات پژوهش اقدام شده است.

جامعه آماری این پژوهش در بخش کیفی شامل اسناد و مدارک علمی شامل کتب تخصصی، تحقیقات انجام شده، پایان نامه‌ها، مقاله‌ها برگرفته از پایگاه‌های داده داخلی و خارج در زمینه تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ از طریق پایگاه داده‌های علمی و همچنین شامل خبرگان آموزش و پرورش و مدیران، معاونین مدارس بود که شرط انتخاب آن‌ها برای جمع‌آوری داده‌ها، داشتن حداقل مدرک دکتری و داشتن شغل اجرایی و آموزشی و سابقه در زمینه ارتقای سطح معنوی دانش‌آموزان در حال حاضر و گذشته نقش موثری داشته و در فرایند مصاحبه شرکت نمودند. جامعه آماری در بخش کمی ۳۵۷ معلم مدارس متوسطه استان کردستان از ۱۶ منطقه آموزشی از میان ۵۱۰۰ نفر معلم با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. همچنین برای تعیین حجم نمونه در این بخش از فرمول کوکران استفاده شد.

در این پژوهش برای تحلیل محتوای سند تحول مورد نظر، به لحاظ میزان توجه به تربیت معنوی، از فهرست واری‌های تحلیل محتوا که بر اساس مبانی علمی مدرسه و نظریه‌های آن ساخته شده، استفاده شده است. همچنین، در بخش کیفی پژوهش حاضر از مصاحبه‌های نیمه عمیق استفاده شد.

روش کتابخانه‌ای: به منظور شناخت مفهومی پژوهش، متون موجود در زمینه تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش و نیز بررسی مقالات علمی موجود در این زمینه از روش کتابخانه‌ای (شامل کتاب‌ها، پایگاه‌های معتبر علمی و پایان‌نامه‌های دانشگاهی) استفاده شد.

پرسشنامه: به عنوان به منظور گردآوری داده‌های مورد نیاز پژوهش و تعیین صحت و سقم آن‌ها در بخش کمی، پرسشنامه‌ای محقق ساخته تنظیم شد. این پرسشنامه شامل ۶۰ سوال بسته پاسخ با طیف لیکرت پنج‌گانه در خصوص مؤلفه‌های تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش و عوامل اثرگذار بر آن می‌باشد که با نظر سنجی از معلمان مقاطع متوسطه تکمیل شد.

برای حصول اطمینان از روایی ابزار در بخش کیفی پژوهش و به منظور اطمینان خاطر از دقیق بودن یافته‌ها از دیدگاه پژوهشگر، از نظرات ارزشمند اساتید آشنا با این حوزه و متخصصان آموزش و پرورش که در این حوزه خبره و مطلع بودند استفاده شد. همچنین به طور هم‌زمان از مشارکت‌کنندگان در تحلیل

و تفسیر داده‌ها کمک گرفته شد. علاوه بر این، برای تعیین و تامین روایی فهرست واری‌های تحلیل محتوا، از روش روایی محتوایی و نظر متخصصان استفاده شد. بدین ترتیب که فرم اولیه تحلیل محتوای سند به لحاظ میزان توجه به تربیت معنوی در اختیار چهار نفر از صاحب‌نظران این حوزه قرار گرفت که پس از اعمال نظرات آنها، فهرست واری‌های تحلیل محتوای نهایی در قالب چندین مولفه تهیه گردید.

در بخش کمی به منظور تعیین روایی پرسشنامه از روایی ظاهری، محتوایی و سازه استفاده شد. در روایی ظاهری پرسشنامه‌ها قبل از توزیع توسط پژوهش‌گر، چند نفر از اعضای نمونه و برخی خبرگان آموزش و پرورش مورد بررسی قرار گرفت. در روایی محتوایی با کمک فرم‌های CVI و CVR و به کمک ده نفر از خبرگان شامل خبرگان دانشگاهی، چند نفر از آزمودنی‌ها و... محتوای پرسشنامه از نظر سؤال‌های اضافی و یا اصلاح سؤال‌ها مورد بررسی قرار گرفت. همچنین در این پژوهش پایایی از طریق ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی محاسبه می‌شود. مقادیر این ضرایب برای همه متغیرهای پژوهش بالای ۰/۷ به دست آمد که نشان‌دهنده پایا بودن ابزار اندازه‌گیری بود.

روش تحلیل داده‌ها در بخش کیفی کدگذاری نظری برگرفته از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد بود. در این روش سه رکن اصلی "مفاهیم" "مقوله‌ها" و "قضیه‌ها" وجود دارند. برای تحلیل داده‌های به دست آمده از تحلیل محتوا و نیز مبانی نظری از سه نوع کدگذاری استفاده شده است که عبارتند از: کدگذاری باز، کدگذاری محوری، کدگذاری انتخابی.

در بخش کمی پژوهش برای توصیف ویژگی‌های جمعیت شناختی که داده‌های آن از پرسشنامه به دست آمد از درصد، فراوانی، جداول، اشکال و نمودار استفاده شد و همچنین به منظور توصیف متغیرهای پژوهش از میانگین، انحراف معیار، چولگی و کشیدگی بهره گرفته شد. لازم به ذکر است که عملیات مربوط به آمار توصیفی با استفاده از نرم‌افزار Spss-21 انجام شد. در بخش استنباطی نیز از روش عاملی تاییدی و آزمون‌هایی نظیر همبستگی پیرسون، تحلیل عاملی تاییدی، تی تک نمونه‌ای از طریق نرم‌افزارهای Spss-V22 و Lisrel-V8.8 استفاده شد.

یافته‌ها

در بخش کیفی برای جمع‌آوری داده‌ها با ۲۰ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان مطلع و مسلط به موضوع پژوهش، مصاحبه شد. در بخش کمی اطلاعات جمعیت‌شناختی آزمودنی‌ها توصیف شده است. ۱۷٪ از آزمودنی‌ها پائین‌تر از ۴۰ سال، ۳۱٪ بین ۴۰ تا ۴۵ سال، ۳۴٪ بین ۴۶ تا ۵۰ سال و ۱۸٪ بالای ۵۰ سال هستند. همچنین ۱۹٪ از آزمودنی‌ها دارای سابقه کار پائین‌تر از ۱۰ سال، ۴۳٪ بین ۱۰ تا ۲۰ سال، ۳۸٪ بالای ۲۰ سال هستند. ۶۲٪ از آزمودنی‌ها مرد و ۳۸٪ زن هستند.

در جدول زیر، شاخص‌های مرکزی و پراکندگی مربوط به متغیرهای پژوهش نمایش داده شده است. لازم به ذکر است، کمینه و بیشینه هر یک از متغیرهای زیر به ترتیب ۱ و ۵ می‌باشد.

جدول ۱. مشخصه‌های آماری متغیرهای پژوهش

بعد	مولفه	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول	تربیت شناختی	۳,۴۵	۰,۸۶	-۰,۳۵	-۰,۱۲
	تربیت عاطفی	۳,۲۴	۰,۸۴	۰,۱۷	-۰,۳۸
	تربیت رفتاری	۳,۳۳	۰,۷۶	-۰,۰۳	-۰,۱۴
عوامل موثر	ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه	۳,۳۶	۰,۷۵	۰,۰۶	۰,۰۸
	سیاستگذاری و برنامه ریزی در نظام آموزشی	۳,۲۹	۰,۷۸	-۰,۰۴	۰,۳۶
	معلم	۳,۳۸	۰,۸۸	-۰,۰۸	-۰,۲۵
	برنامه درسی	۳,۲۵	۰,۶۷	-۰,۰۷	۰,۳۱

اطلاعات جدول فوق مشخصه‌های آماری همچون میانگین، انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی را برای متغیرهای پژوهش نشان می‌دهد. همچنین، با توجه به مقادیر چولگی و کشیدگی که در بازه‌ی معقول (۲- و ۲) برای حدس بر نرمال بودن داده‌ها قرار دارند، می‌توان فرض نرمال بودن داده‌ها را مطرح

کرده و پذیرفت که با توجه به نتایج فوق در تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول بیشترین میانگین مربوط به تربیت شناختی و کمترین میانگین مربوط تربیت عاطفی و در عوامل موثر بیشترین میانگین مربوط به معلم و کمترین میانگین مربوط به برنامه درسی است. نرمال بودن داده‌های مربوط به متغیرهای پژوهش با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول زیر منعکس شده است.

جدول ۲. خلاصه آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

بعد	مؤلفه	آماره آزمون	سطح معناداری
تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول	تربیت شناختی	۰,۸۳۲	۰,۲۱۵
	تربیت عاطفی	۰,۷۹۴	۰,۲۱۹
	تربیت رفتاری	۰,۷۸۸	۰,۲۲۱
عوامل موثر	ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه	۰,۸۴۱	۰,۲۱۲
	سیاستگذاری و برنامه ریزی در نظام آموزشی	۰,۸۱۹	۰,۲۱۸
	معلم	۰,۸۲۵	۰,۲۱۶
	برنامه درسی	۰,۷۷۶	۰,۲۲۵

چنانکه در اطلاعات جدول بالا مشاهده می‌شود، سطح معنی‌داری آماره‌ی آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای هر متغیر بزرگتر از ۰,۰۵ است، لذا فرض صفر (نرمال بودن داده‌ها) تأیید و فرض مقابل رد می‌گردد. یعنی، داده‌ها از توزیع نرمال برخوردار هستند.

در بخش کیفی جهت جمع‌آوری داده‌ها و به منظور دستیابی به نتایجی که از قابلیت اعتماد مناسبی برخوردار بوده از روش مصاحبه نیمه ساختار یافته با خبرگان استفاده شد. در تحلیل داده‌های مصاحبه از سه روش استفاده شد که عبارتند از: تحلیل کمی، ساختاری و تفسیری. در تحلیل کمی، متن نوشتاری مصاحبه‌ها رمزگذاری و شمارش شده و با استفاده از روش‌های آماری تحلیل گردیدند. در تحلیل ساختاری متن نوشتاری، بر حسب تعداد واژه‌ها، اصطلاحات و مفاهیم و میزان تکرار آن‌ها شمارش و تحلیل شدند. در تحلیل تفسیری، پژوهشگر درصدد آن بود تا پیام‌های نهفته در متن نوشتاری مصاحبه را آشکار سازد. فرآیند مصاحبه نیمه ساختار یافته با ۲۰ نفر از خبرگان انجام شد و (در مصاحبه با مصاحبه شونده شماره ۲۰ اشباع صورت گرفت و مصاحبه شونده‌های شماره ۲۱ و ۲۲ کد جدیدی اضافه نکردند) و با استفاده از تحلیل مضمون و استفاده از نرم‌افزار MAXQDA 2020 داده‌ها جمع‌آوری و پس از تحلیل محتوا، کدگذاری انجام شد.

نتایج حاصل از تحلیل نشان می‌دهد که از میان ۶۰ شاخص موجود، ۷ مؤلفه‌ی اصلی قابل شناسایی است. درنهایت، بر اساس ادبیات، پیشینه و نظریه‌های موجود، ابعاد، مؤلفه‌ها و تعداد گویه‌های پرسشنامه در جدول زیر نام‌گذاری شده‌اند.

جدول ۳. نتایج کدگذاری بخش کیفی حاصل از مصاحبه

بعد	مؤلفه	گویه
تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول	تربیت شناختی	۹
	تربیت عاطفی	۱۳
	تربیت رفتاری	۱۱
عوامل موثر	ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه	۷
	سیاستگذاری و برنامه ریزی در نظام آموزشی	۷
	معلم	۸
	برنامه درسی	۵

با توجه به اینکه مقیاس اندازه‌گیری فاصله‌ای بود و همچنین توزیع داده‌ها نرمال بود از آزمون‌های پارامتریک مناسب از جمله آزمون همبستگی پیرسون استفاده گردید که نتایج این آزمون در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۴. همبستگی بین عوامل

عوامل اثرگذار	ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه	همبستگی	عوامل تشکیل‌دهنده
		همبستگی Sig.	*۰,۵۷۲ ۰,۰۰۰
	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در نظام آموزشی	همبستگی Sig.	*۰,۵۲۹ ۰,۰۰۰
	معلم	همبستگی Sig.	*۰,۵۱۶ ۰,۰۰۰
	برنامه درسی	همبستگی Sig.	*۰,۵۵۴ ۰,۰۰۰

همان‌طور که از جدول فوق مشخص است، علامت ** نشان‌دهنده‌ی وجود همبستگی بین متغیرهای پژوهش در سطح ۰,۰۱ را نشان می‌دهد. یعنی، بین متغیرها رابطه مستقیم وجود دارد. شدت رابطه نیز از جدول فوق قابل مشاهده است. در جدول زیر، ضرایب مسیر به همراه مقادیر معناداری آورده شده است.

جدول ۵. ضرایب مسیر، مقادیر معناداری و وضعیت آن‌ها

مسیر	ضریب مسیر	مقدار t	وضعیت
ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه	۰,۷۷	۱۹,۴۲	تأیید شد
سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در نظام آموزشی	۰,۸۵	۲۰,۵۹	تأیید شد
معلم	۰,۸۷	۲۰,۸۱	تأیید شد
برنامه درسی	۰,۸۲	۲۰,۱۷	تأیید شد

با توجه به جدول بالا همان‌طور که ملاحظه می‌شود، همه مسیرها مورد پذیرش قرار گرفته شده است. برای اینکه بدانیم وضعیت مولفه‌های شناسایی شده تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به چه صورت است، با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها و مقیاس فاصله‌ای متغیرها از آزمون t تک نمونه‌ای جهت ارزیابی استفاده شد. نتیجه آزمون تی تک نمونه‌ای در جدول زیر آورده شده است.

جدول ۶. آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور ارزیابی مولفه‌های شناسایی شده تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

بعد	مؤلفه	مقدار تی	Sig.	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد از اختلاف
				حد پایین	حد بالا
تربیت معنوی مبتنی بر سند تحول	تربیت شناختی	۷,۴۲	۰,۰۰۰	۰,۳۱	۰,۲۳
	تربیت عاطفی	۳,۰۳	۰,۰۰۳	۰,۱۳	۰,۰۴
	تربیت رفتاری	۴۹,۳۹	۰,۰۰۰	۱,۵۲	۱,۴۶
عوامل موثر	ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه	۴۷,۱۶	۰,۰۰۰	۱,۴۶	۱,۴۰
	سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در نظام آموزشی	۴۴,۷۱	۰,۰۰۰	۱,۳۷	۱,۳۱
	معلم	۷,۱۵	۰,۰۰۰	۰,۳۲	۰,۲۳
	برنامه درسی	۹,۸۹	۰,۰۰۰	۰,۴۳	۰,۳۴

همان‌طور که در جدول مشاهده می‌شود، پس از ارزیابی‌های انجام شده سطح معناداری در همه ابعاد و مولفه‌ها کمتر از پنج صدم می‌باشد و بنابراین فرض صفر با ۹۵ درصد اطمینان برای این مولفه‌ها رد و فرض پژوهش تأیید می‌شود. همچنین، با توجه به اختلاف میانگین که مقادیری مثبت هستند، چنین استنباط می‌شود که وضعیت مولفه‌ها و ابعاد در وضعیتی بالاتر از میانگین می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد که در تربیت معنوی بر اساس سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۷ مؤلفه‌ی اصلی شناسایی شدند. این مولفه‌ها برای تربیت معنوی شامل تربیت عاطفی، شناختی و رفتاری بود و در مورد عوامل اثرگذار بر تربیت معنوی نیز مولفه‌ها شامل سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در نظام آموزشی، ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه، معلم و برنامه‌دستی بود.

در ادبیات عنوان شد که دیدگاه‌های نوین در آموزش و پرورش موجب شده تا توجه به معنویت و روح کار کمرنگ شود و بیشتر به ظواهر امر توجه گردد. شکاف بین واقعیت‌های زندگی و آموزش‌های مدرسه‌ای، گرفتاری‌ها و شکست‌ها و سرخوردگی‌های دردآور و زحمت‌افزایی را ایجاد کرده است. موانع موجود بر سر راه تربیت معنوی در کشور عبارتند از عدم سازگاری با تغییر؛ درک نکردن نقش تعلیم و تربیت؛ تغییر ندادن در شیوه یادگیری؛ مبارزه نکردن با مشکلات تربیتی؛ توجه نکردن به اهداف تربیت نوین (سند چشم‌انداز و سند تحول آموزش و پرورش)؛ به‌نادران به نقش معلم؛ انتخاب نکردن شیوه‌های بهتر در برنامه‌ریزی آموزش و پرورش؛ عدم توجه به انگیزه‌ها و ارزش‌ها و ارج نهادن به ارزش‌های اخلاقی و معنوی مورد پذیرش جامعه (صبوری خسرو شاهی، ۱۳۸۹). مدارسی که تربیت معنوی در آن‌ها جریان دارد، به کسب فضایل اخلاقی مانند ایمان، تقوا، تولی و تبری، عمل صالح، خودباوری، مجاهدت، ظلم‌ستیزی، علم، حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، صداقت، ایثار و فداکاری همراه با توجه به سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده، وطن‌دوستی و افتخار به ارزش‌های اصیل و ماندگار اسلامی - ایرانی، مسئولیت‌پذیری همه‌جانبه، مشارکت اجتماعی، داشتن روحیه جمعی و کسب شایستگی‌های عمومی و مهارتی، زمینه‌ساز کار و کارآفرینی، ارتقای انواع و مراتب عقلانیت می‌پردازند (Fazlollahi Qomshi & Maleki Tavana, 2015; Fazlollahi & Maleki, 2017). متأسفانه در آموزش و پرورش کشور، توجه ویژه‌ای به آموزش و پرورش معنوی معطوف نبوده، با وجودیکه در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، توجه به معنویت، به عنوان بخش مهمی از زندگی نهادی و اجتماعی دانش‌آموزان یاد شده است. در سند تحول بنیادین ذکر شده که مدارس، نهادهایی هستند اجتماعی و فرهنگی و سازمان یافته که به عنوان مهم‌ترین عامل انتقال، بسط و اعتلای فرهنگ در جامعه اسلامی ایران، مسئولیت آماده سازی دانش‌آموزان جهت تحقق مرتبه‌ای از حیات طیبه در همه ابعاد را برعهده دارد که تحصیل آن مرتبه برای عموم افراد جامعه لازم یا شایسته باشد. دستیابی به این مرتبه از آمادگی برای تکوین و تعالی پیوسته هویت دانش‌آموزان (با تأکید بر وجوه مشترک انسانی، اسلامی و ایرانی) ضمن ملاحظه ویژگی‌های فردی و غیرمشترک و نیز در راستای شکل‌گیری و اعتلای مداوم جامعه صالح اسلامی مستلزم آن است که تربیت‌یافتگان این مقاطع و بطور کلی آموزش و پرورش کشور شایستگی‌های لازم برای درک اصلاح مداوم موقعیت خود و دیگران را براساس نظام معیار اسلامی کسب نمایند. بر اساس نتایج پژوهش حاضر، ابعاد تربیت معنوی به ترتیب شامل تربیت عاطفی، شناختی و رفتاری بود. این بدان معنی است که ساختار آموزشی کشور در تربیت عاطفی به طور ویژه نواقصی دارد که باید برطرف شود. تربیت عاطفی، یکی از مهم‌ترین ارکان تربیت معنوی است و با نگرش درست نسبت به تربیت عاطفی، می‌توان به عناصری مانند صداقت، احترام به دیگران، رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، عدالت محوری، وفاداری، تهذیب نفس، نگرش معنوی، فضیلت اخلاقی، ایمان، روحیه دگر خواهی، انگیزش معنوی، اعتدال و میانه روی و خودتاملی دست پیدا کرد. این عناصر در سند تحول به کرات آمده است و هدف از آموزش و پرورش در درجه اول انسان‌سازی مطرح شده است. انسان‌سازی به معنی فردی که ارزش‌های انسانی را درک و برای آن ارزش‌قائل است. تربیت چنین فردی در گرو، پرورش اخلاق‌گرایی و معنویت‌طلبی است. در مرحله بعدی بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، باید به تربیت شناختی پرداخته شود، تربیت شناختی دانش‌آموزان به رشد هویت دانشی وابسته به معنویت در ایشان وابسته است. آموزش و پرورش می‌بایست تلاش کند تا با برنامه‌ریزی مدون، بر اساس رسیدن به کمال و سعادت، دانش‌ذهنی دانش‌آموزان را نسبت به اخلاق‌مداری و داشتن اصالت اخلاقی بالا ببرد و در این مسیر از مقوله‌های معنویت اجتماعی و فردی مانند غنی‌سازی ارزش‌های معنوی، پایبندی به توحید. معاد و نبوت بهره‌برد. تربیت رفتاری به عنوان آخرین اولویت در ابعاد تربیت معنوی مورد بررسی قرار می‌گیرد. تربیت رفتاری به بازخورد و رفتار حاصل از تربیت معنوی اشاره دارد و در وهله اول مسئولیت‌پذیری معنوی را هدف قرار می‌دهد. مسئولیت‌پذیری معنوی، با گفتن اخلاق‌مدار، عملکرد و ارتباطات اخلاقی جلوه پیدا می‌کند. تربیت رفتاری دانش

آموزان مبتنی بر معنویت، باعث می‌شود تا رفتارهایی مانند خویشتن‌داری، رهبری اخلاق مدار، رفتار عادلانه پدیدار شود و این، آن چیزی است که از دانش آموزان معنوی و اخلاق‌گرا انتظار می‌رود.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، عوامل اثرگذار نیز شامل سیاستگذاری و برنامه‌ریزی در نظام آموزشی، ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی جامعه، معلم و برنامه‌درسی بودند. از آنجاکه در کشور، آموزش و پرورش به شکل متمرکز اداره می‌شود و سیاستگذاران کلان آموزشی بر تمام ساختار آموزشی کشور اثر می‌گذارد؛ از اینرو، توجه به سیاستگذاری آموزشی برای رسیدن به تربیت معنوی بسیار مهم است. در برنامه‌ریزی آموزشی در سطح کلان، اگر به نیازهای مادی و معنوی دانش‌آموزان توجه گردد، عدم پیچیدگی در انجام امور آموزشی مدرسه و کاهش تمرکز نسبت به تعیین محتوای آموزشی را به دنبال خواهد داشت. این چیزی است که برخی مدارس در کشور آنرا اجرا می‌کنند که عمدتاً مدارس غیردولتی هستند. در این مدارس، ارائه محتوای آموزشی و تصمیم‌گیری در مورد نیاز معنوی دانش‌آموزان به معلم سپرده می‌شود و اختیار عمل بیشتری به ایشان داده می‌شود. این موضوع در تمام مدارس باید اجرایی شود تا علاوه بر پویایی آموزشی معلمان، به پویایی آموزش متناسب با پویایی محیط نیز دست یابیم. عامل مهم دیگر و تاثیرگذار بر تربیت معنوی دانش‌آموزان مبتنی بر سند تحول توجه به ارزش‌های مورد قبول جامعه است. ما در جامعه‌ای مذهبی به سر می‌بریم که ارزش‌های اخلاقی در سایه سار تعالیم نبی و مذهبی ما شکل گرفته‌اند. از اینرو لام است تا با برنامه‌ریزی‌های دقیق، محتوای درسی به گونه‌ای تدوین گردد که ضمن دوری از خرافات به تعالیم مذهبی و ارزش‌مدار جامعه نیز نزدیک باشد. اعتقاد به باورهای معنوی در همه‌آحاد جامعه و سازگاری با شرایط اخلاق‌مدار آموزش‌ها، این موضوع را تسهیل می‌کند. در اینجا مسئولیت جامعه نیز سنگین‌تر می‌شود چراکه روحیه مشارکت‌پذیری در جامعه و پاسخ‌دهی در قبال مسئولیتها در جامعه، ارزش‌های معنوی را تقویت یا تضعیف می‌نمایند و تاثیر قابل ملاحظه‌ای بر تربیت معنوی دانش‌آموزان خواهند گذاشت. درگیری آموزشی جامعه و برنامه‌ریزی در سطوح فرهنگی جامعه جهت آموزش ارزش‌های معنوی با ارائه دستورالعمل‌های آموزشی شفاف از جمله سیاستهایی است که جامعه در قبال ارتقای سطح تربیت معنوی دانش‌آموزان برعهده دارد. در ادبیات پژوهش هم عنوان شد که از دیگر عوامل درونی تاثیرگذار بر تربیت معنوی، معلم است، معلم رکن اصلی در فرایند آموزش است و نباید از نقش مهم و اساسی معلم که در واقع گرداننده و فرادهنده آموزش معنوی است، غافل شد. معلم نقش هدایت‌کننده و الگوی امین و بصیر در زمینه‌های گوناگون اعتقادی، عبادی، اخلاقی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در فرایند تعلیم و تربیت و مؤثرترین عنصر در تحقق مأموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی محسوب می‌شود (Hajibabaei, 2012). معلمی که دارای ویژگی‌های هوش معنوی، خودارزیابی اخلاقی داشته باشد، بهتر می‌تواند دانش‌آموزان را برای داشتن تربیت معنوی راهنمایی کند. همچنین، ویژگی‌هایی همچون، عدالت‌محوری و خودکنترل آگاهانه معلمان در راستای تعالی اخلاقی و همچنین صلح‌پذیری و سلامت روان از جمله ویژگی‌هایی است که معلم اخلاق‌مدار در جهت تربیت معنوی از خود نشان می‌دهد مسیر رسیدن به معنویت را برای دانش‌آموزان هموار می‌کند. در نهایت بر اساس مولفه‌های شناسایی شده از تربیت معنوی و همچنین، عوامل اثرگذار بر آن مدل مفهومی پژوهش ترسیم گردید که از اعتبار مناسبی برخوردار بود.

در خصوص این یافته، برخی پژوهشگران به یافته‌هایی همراستا با پژوهش حاضر دست یافتند. ورمزیار و همکاران (۱۴۰۰)، نشان دادند که با واکاوی آموزه‌های نهج‌البلاغه معلوم می‌شود که مهم‌ترین آسیب تربیت معنوی دنیاگرایی است. دنیاگرایی مانع نیل انسان به مراتب کمال، رشد و تربیت معنوی بوده و باعث غفلت انسان از جایگاه انسانی خود خواهد شد. نتایج پژوهش نشان داد که عواملی همچون لذت‌طلبی افراطی، حبّ دنیا، اشرافی‌گری کارگزاران حکومتی، انکار معاد، عطش تشنگان دنیا، مستی ناشی از نعمت، نیرنگ‌بازی دنیا و آزمندی زمینۀ دنیاگرایی را فراهم نموده و عوارض جبران‌ناپذیری را برای تربیت معنوی انسان به بار می‌آورد. هدف نهایی دین تربیت معنوی انسان و تعالی روحی او است. با تأمل در مقتضیات چنین تربیتی به آسیب‌های دنیاگرایی در تربیت معنوی پی می‌بریم (Varamziar et al., 2021). کیانی و پورجمشیدی (۱۴۰۰)، در مطالعه‌ای نشان داد که تربیت معنوی برای کودکان ناظر به شناخت خداوند به عنوان مرجع امر معنوی، پرورش روح و گرایش کودک به سوی او، و تحقق حیات طیبه در همه ابعاد زندگی کودک می‌باشد. سه اصل مهم تربیت معنوی برای کودکان در وجه شناختی شامل: پرورش اندیشه و اعتقادات صحیح درباره خداوند؛ توسعه چشم‌انداز کودک درباره اعتقادات و امکانات معنوی دین خود و سایر سنن و ادیان؛ و پرورش تفکر انتقادی کودکان بدست آمد. همچنین، توسعه سواد معنوی کودکان از طریق منابع باز، دسترسی به منابع انسانی مرجع و ایجاد اجتماعات معنوی، از فرصت‌های یادگیری الکترونیکی و نیز توانمندی معلمان و مدیریت فرایند تربیت کودکان، لزوم برخورداری آن‌ها از نگرش‌ها و مهارت‌های ارتباطی لازم در امر آموزش الکترونیکی، نظارت و هدایت مشارکت کودکان و درک چشم‌انداز آنان در فضای آموزش الکترونیکی، و ارزشیابی و هدایت کودکان به سوی خودراهبری، از عمده‌ترین چالش‌های یادگیری الکترونیکی برای تربیت معنوی کودکان هستند.

نتیجه‌گیری: کودکان باید در عرصه تربیت معنوی، سواد معنوی لازم را کسب تا بتوانند درباره جهت‌گیری معنوی خود خردمندانه و آگاهانه اقدام کنند. برای این مهم می‌توان از فرصت‌های یادگیری الکترونیکی استفاده و در رفع محدودیت‌ها و چالش‌های این بستر برای تربیت معنوی کودکان اقدام نمود (Kiani & Pourjamshidi, 2021). طهماسب زاده و جلیل زاده (۱۴۰۰)، نشان داد که ابتدا مفاهیم دال بر تربیت معنوی در قالب مؤلفه‌های اعتقادی، اخلاقی و عملی از آموزه‌های قرآنی و نیز آموزه‌های سکولاریسم استخراج شد. یافته‌ها نشان داد که در تحلیل قرآن کریم، در مؤلفه اعتقادی ۵ مفهوم (اصول دین)، مؤلفه اخلاقی (فضائل اخلاقی: ۸۸ مفهوم و ردایل اخلاقی: ۸۲ مفهوم) و مؤلفه عملی ۸ مفهوم (از فروع دین) شناسایی شد و میزان شباهت مؤلفه‌های شناسایی شده قرآنی و سکولاریسم بسیار کم و درمقابل، تفاوت آن‌ها بسیار زیاد ارزیابی شد. همچنین مطابقت مؤلفه‌های آموزه‌های قرآنی با اسناد بالادستی برنامه درسی بسیار زیاد است و درمقابل، مؤلفه‌های سکولاریسم مطابقتی با اسناد بالادستی برنامه درسی ایران ندارند. بنابراین، اسناد بالادستی برنامه درسی ایران ضمن مطابقت با آموزه‌های قرآنی در زمینه تربیت معنوی می‌تواند منبع مؤثری برای تربیت معنوی از طریق نظام آموزشی باشد (Tahmasbzadeh & Jalilzadeh, 2021). سلحشوری و برهمن (۱۳۹۹) نشان دادند که براساس یافته‌های پژوهش مؤلفه‌های تربیت معنوی از دیدگاه امام علیه السلام بر چهار مؤلفه صبر، یقین، عدل و جهاد و هر کدام بر چهار خرده مؤلفه استوار است. صبر حالتی فعال دارد که در محورهای ملاک، نوع، هدف، ابزار و راهبرد دسته بندی گردید. یقین، از بین برنده شک، فعالیت‌ی تلاش گرایانه، نور و روشنایی، تکیه گاه معنویت و اساس بردباری می‌باشد. عدل شامل احقاق حقوق، اصلاح امور، اجرای حدود، انصاف، تقوا، رسیدگی به مردم، مبارزه با ستم و مساوات می‌شود. جهاد به معنای قلبی، زبانی، عملی، درمیدان نبرد و در عرصه‌های مختلف، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی بیان شده است. از منظر امام مؤلفه‌ها و خرده مؤلفه‌های تربیت معنوی در پرتو نگاه توحیدی تبیین می‌شوند (Salahshouri & Barhaman, 2020). در نهایت، باقرپور و همکاران (۲۰۲۱) نشان دادند که حل مساله به شیوه معنوی، تاثیر معناداری بر تربیت معنوی و مسئولیت پذیری معنوی دانش آموزان دبیرستانی دارد (Bagherpur et al., 2021).

بر اساس یافته‌های پژوهش، چند پیشنهاد کاربردی مطرح می‌شود:

- رعایت ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی. یکی از برنامه‌های مهارت آموزی عاطفی- اجتماعی، پروژه خلاقیت در حل اختلاف است. از این نوع آموزش می‌توان برای برطرف کردن اختلافات اخلاقی استفاده کرد.
- شرکت دادن معلمان و دانش آموزان در همایش‌هایی با موضوع برنامه ریزی بر اساس رسیدن به کمال و سعادت به منظور ارتقای دانش ذهنی نسبت به اخلاق مداری.
- ارائه الگوی رفتاری برای دانش آموزان و دعوت از الگوهای رفتاری مناسب دانش آموزان
- دستورالعمل‌های آموزشی شفاف ارائه شود. بدین منظور قوانین دست و پاگیر حذف و به آموزش و پرورش اختیار عمل داده شود.
- امکان اجرا برنامه درسی در سیستم‌های مختلف وابسته به ارزش‌ها و باورهای اخلاقی وجود داشته باشد.

رتال جامع علوم انسانی

تشکر و قدرانی

بدین وسیله پژوهشگران از شرکت کنندگان در پژوهش به دلیل مشارکت فعال در پژوهش و از مسئولان آن‌ها به دلیل موافقت جهت انجام پژوهش و انجام پرسشنامه تقدیر و تشکر می‌شود.

References

- Asghari, M., & Hosseini Mehrabadi, H. S. (2024). The Mediating Effect of the Quality of Aesthetic Experience on the Relationship between Spiritual Intelligence and Life Satisfaction in Teachers of Qom Province (Structural Equation Modeling). *Sociology of Education*, 10(1), 343-354. [DOI]
- Bagherpur, M., Abdollahzadeh, H., Eskandary Rad, M., & Kolagar, M. (2021). Effectiveness of spirituality-based problem solving on moral responsibility, and spiritual education of students. *International Journal of Children's Spirituality*, 1-13. [DOI]
- Bezi, A., Fakoori, H., Bayani, A. A., & Saemi, H. (2024). Design and Validation of an Environmental Education Curriculum Model for Higher Education Based on the "Aker" Approach [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(1), 79-90. [DOI]
- Fazlollahi Qomshi, S. S., & Maleki Tavana, M. (2015). Prioritizing Family Factors Affecting Religious Education of Children. *Research Journal on Islamic Education Issues*, 22(25), 107-118. [DOI]
- Fazlollahi, S. S., & Maleki, M. (2017). Factors Affecting the Development of Spirituality and Religious Values in Students. *Ma'refat Journal*, 26(236), 71-86. [DOI]
- Fedorov, A. (2015). Theological Media Literacy Education and Hermeneutic Analysis of Soviet Audiovisual Anti-Religious Media Texts in Students' Classroom. *European Journal of Contemporary Education*, 13(3), 178-186. [DOI]
- Ghorbani, L., & Aflaki Fard, H. (2014). The Role of Media in Education.
- Hajibabaei, H. (2012). Characteristics of the School I Would Like Based on the Fundamental Transformation Document in Education. *Educational Innovations Quarterly*, 42(11), 52-74. [DOI]
- Kadirov, Q. A. (2021, February 2021). AUDIT OF SPIRITUAL EDUCATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM.
- Kafshchian Moghadam, A., Maleki, H., & Sadeghi, A. (2024). Designing a Citizenship Rights Curriculum Model for the Second Period of Elementary Education [Research Article]. *Iranian Journal of Educational Sociology*, 7(2), 1-7. [DOI]
- Kiani, S., & Pourjamshidi, F. (2021). Challenges in Implementing the Fundamental Transformation Document in Education. Qom.
- King, U. (2015). Can Spirituality Transform Our World? *Journal for the Study of Spirituality*. [DOI]
- Mirshamsi, H., Mohammadi Ahmad Abadi, N., & Alizadeh Asli, A. (2024). Identifying the Dimensions and Components of the Play-Based Curriculum in the Preschool Period based on the Montessori Theory. *Sociology of Education*, 10(1), 141-151. [DOI]
- Niknam, F., & Naseri, N. S. (2020). Examining the Role of Spiritual Management and Workplace Spirituality in Education. *Scientific and Specialized Quarterly on New Research Approaches in Management and Accounting*, 4(42), 1-16. [DOI]
- Paloutzian, R. F., & Park, C. L. (2021). The psychology of religion and spirituality: How big the tent? *Psychology of Religion and Spirituality*, 13(1), 3. [DOI]
- Qorchiian, N. Q., & Shoghi, B. (2015). *Spiritual Renaissance in the Curriculum and the Role of Spiritual Curriculum in the Educational System*.
- Salahshouri, A., & Barhaman, M. (2020). Explaining the Components of Spiritual Education from the Perspective of Imam Ali (AS). *Nahj al-Balagha Research Journal*(64), 79-104. [DOI]
- Shavkatovna, R. G. (2021). Formation of Spiritual and Moral Attitudes of the Student's Personality. *Middle European Scientific Bulletin*, 10(1). [DOI]
- Shoghi, B., Mohammadi, A., & Pirkhaefi, A. (2023). The Mediating Role of Mindfulness in the Relationship between Cognitive Abilities and Wisdom in Students. *Sociology of Education*, 8(2), 262-273. [DOI]
- Sodiqov, H. (2020). PLACE OF FOLK SONGS IN THE SPIRITUAL EDUCATION OF THE STUDENT-YOUTH. *A p x u b H a y ч н ы х П у б л и к а ц и ъ JSPI*, 1-10. [DOI]
- Tahmasbzadeh, D., & Jalilzadeh, M. (2021). Explaining the Components of Spiritual Education in Religious (Quran) and Secular Teachings and Its Compliance with Curriculum Supreme Documents. *Research in Islamic Education Issues*(50), 231-278. [DOI]
- Varamziar, M., Khoshkhooi, M., & Ehteshami, A. H. (2021). The Role of Worldly Attachments in Spiritual Education from the Perspective of Nahj al-Balagha. *Nahj al-Balagha Research Journal*(34), 156-[End Page Not Provided]. [DOI]